

כלל ח

גִּירְסָאוֹת בַּגְּמְרָא

כאשר ניתקל בשינויי גירסה לעומת הגירסה המופיעה לפנינו בגמרא, ננסה להתאמץ להבין את הגירסה המקורית, גם אם יש קשיים בהבנתה, ולא נשנה אותה בנקל.

כמו כן, כאשר יש שתי גירסאות בגמרא, כשני איכא דאמרי, או כשתי גירסאות המובאות בראשונים וכד', ננסה להבין את דברי חז"ל על פי כל אחת מהגירסאות.

ביאור הכלל:

לעיתים רבות, יש בדברי חז"ל, במשנה ובגמרא, יותר מגירסה אחת. מכאן נולדו הגהות שונות ושינויי גירסאות. מהמפורסמות שבהן, חיבור הגהות הב"ח על הגמרא של רבי יואל סירקיש, שהשאיר את הנוסח המקורי, ולצידו ציינו לתיקונים ונוסחים אחרים.

נראה שגם כאשר יש תיקון גירסה, ומובן ההיגיון שמאחוריו, יש להתבונן היטב גם בגירסה הישנה, ובמיוחד כאשר היא מוזכרת בדברי הראשונים, ולהבינה ולקיימה.

הדברים מוזכרים כבר בגמרא עצמה, בסוגיות שונות המתארות מחלוקת בגירסת הדברים שנאמרו כתורה שבעל פה.

דוגמה לדברים, מהמשנה בפרק חמישי במסכת סוכה¹:

הַחֲלִיל חֲמִשָּׁה וְשֵׁשֶׁה. זֶהוּ הַחֲלִיל שֶׁל בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, שְׁאִינוּ דוֹחָה לֹא אֶת הַשֶּׁבֶת וְלֹא אֶת יוֹם טוֹב. אָמְרוּ, כָּל מִי שֶׁלֹּא רָאָה שְׂמֵחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, לֹא רָאָה שְׂמֵחָה מִיָּמָיו:

והגמרא שם מזכירה שתי נוסחאות בדברי המשנה²:

איתמר רב יהודה ורב עינא חד תני שואבה וחד תני חשובה אמר מר זוטרא מאן דתני שואבה לא משתבש ומאן דתני חשובה לא משתבש מאן דתני שואבה לא משתבש דכתיב ושאתם מים בששון ומאן דתני

¹ מסכת סוכה פרק ה משנה א
² שם, דף נ:

חשובה לא משתבש דאמר רב נחמן מצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית

יש מי ששנה כלשון המשנה שלפנינו – "שמחה בית השואבה", ויש מי ששנה "חשובה". והגמרא מקיימת את שתי הלשונות.

כך גם בגמרא בברכות לגבי תקנת תשעה קבין מים לטהרת בעל קרי, אם נאמרה בלשון "לחשה", או בלשון "שנאה"³:

תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור נחום איש גם זו לחשה לרבי עקיבא ורבי עקיבא לחשה לבן עזאי וכן עזאי יצא ושנאה לתלמידיו בשוק פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד תני שנאה וחד תני לחשה מאן דתני שנאה משום בטול תורה ומשום בטול פריה ורביה ומאן דתני לחשה שלא יהו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים...

גם שם קיימה הגמרא את שתי הלשונות.

הגמרא היא תורה שבעל פה, ועוברת אלינו דרך החכמים ובלשונם. מסתבר שבמהלך הדורות נפלו גם טעויות בעיקבות ריבוי ההעתקות בכתב יד, וכמובן שיש לקחת גם את זה בחשבון ולהתייחס לשינויי הנוסחאות ודקדוקי סופרים השונים, אך עם זאת, עלינו להתייחס להשתלשלות תורה שבעל פה גם מצד ההשגחה האלוקית, ובתוך זה גם לראות כך את הגירסאות שהיו לפני הלומדים ולפני רבותינו הגאונים, הראשונים והאחרונים.

ומצאנו במקומות שבמבט ראשון היה נראה שקשה להלום את הגירסה המקורית, ויש לקבל את שינוי הגירסה כפי המובא בהגהות הבי"ח וכד', ולמרות זאת, באו המפרשים, הראשונים או האחרונים, קיימו את הגירסה המקורית ופירשו לפיה.⁴

³ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כב., ועיין עוד בעירובין נג. לשון "מעברין את הערים" או "מאברין". וכן בעירובין סא. – "אמר רב נחמן מאן דתני אנשי לא משתבש ומאן דתני אין אנשי לא משתבש". ועוד בביצה לה.; וביבמות יז., ב"ק ס., ע"ז ב. ועוד.

⁴ ודוגמאות מובהקות לכך בדברי הריטב"א בתחילת מסכת סוכה, וכן בערוך לנר על דברי רש"י בסוכה יד. בעניין תפילת צדיקים שנמשלה כעתר, ועיין מה שכתבנו בפנים בשיעורים אלו ועוד.

ודוגמה מדהימה לכך מצאנו בדברי השל"ה הקדוש:
ספר השל"ה הקדוש - תולדות אדם - בית ה' ג)

"בזה המאמר של רבי אליעזר יש לדקדק בו דקדוק גדול בלשון שאמר **קודם שנברא העולם**, אשר כבר קראו עירעור המדקדקים בסדר נוסח אתה הוא אלהינו **עד שלא נברא העולם הנדפס** כן בכל סדורים אשכנזים, והגיהו אתה הוא אלהינו **עד שלא בראת** העולם, כי הנברא משמע ח"ו כאילו היה נברא מאחר ולא ממנו ח"ו, וכן הוא סידורי נוסח הספרדיים. **אמנם גם כן להגיה בפרקי רבי אליעזר רחוק מעיני**, ובאמת בעל עבודת הקדוש ותולעת יעקב כתב בשני ספריו אלו, שיש גורסין בפרקי רבי אליעזר **קודם שנברא**, ויש גורסין **קודם שברא**. אמנם כמעט בכל ספרי חכמי האמת הנוסחא היא **קודם שנברא** העולם היה הוא ושמו לבד, על כן אני אומר שגירסתם היא אמיתית, וכן בסידורי אשכנזים אין להגיה ולשנות הנוסח הקדום, וכן הגירסא של אתה הוא עד שלא נברא העולם היא בתוס' פרק שלשה שאכלו (ברכות מו, א ד"ה כל) ובתוס' פרק ערבי פסחים (פסחים קד, ב ד"ה כל) ובטור א"ח סימן מ"ו. **והנה חנני אלהים בביאור דברי רבי אליעזר על שני דרכים**, והכל הולך אל מקום אחד סוד האחדות יתברך. "וע"ש בהמשך ביאורו.

ננסה, לפי מידת היכולת, בענווה ובסברא ישרה, להקשיב לגירסה המובאת לפנינו, ולא לדחות אותה בקלות לטובת שינויים.
כך גם כאשר יש 2 גירסאות שונות המובאות כמחלוקת בדברי הראשונים וכד', ננסה לקיים את שתייהן, ולהבין את דבר ה' המופיע דרך כל אחת מהן.

השיעורים הקשורים לכלל זה:

- שבת עג: - הזורע והזומר והנוטע - עמ' 135
- סוכה ב. - סוכה ומבוי - גובה עשרים אמה בסוכה ובמבוי - עמ' 182
- סוכה יד. - "למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר?" - עמ' 257
- מגילה דף ב. - ימי קריאת המגילה - עמ' 267
- קידושין ו - "הרי את חרופתי" - עמ' 370